

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

P. SCHERBER, SLOVAR PREŠERNOVEGA PESNIŠKEGA JEZIKA

Slovar Prešernovega pesniškega jezika (v nadaljevanju P. slovar), ki ga je izdelal Peter Scherber, izdala pa 1977 založba Obzorja, ima nad 400 strani leksikonskega formata. Obsega slovensko-nemški predgovor in uvod, konkordančni slovar z dvema pododdelkoma (občna imena; neslovenske besede in lastna imena), frekvenčno preglednico in kazalo Poezij z zaporedno oštevilčenimi pesmimi.

V Uvodu avtor predstavlja namen in opisuje potek svojega dela; posebej razlaga tip konkordance, ki si jo je izbral za prikaz P. besedišča, ter utemeljuje, zakaj se je odločil za izpis po Kosovi izdaji Prešerna. Nato uporabniku pojasnjuje način branja slovarja ter ustroj gesel, besednih oblik in konteksta. V člankih in referatih, ki jih je avtor objavil že pred izidom slovarja, je opisal tudi zapleten način tehnične obdelave slovarskega gradiva z nekaterimi izvornimi rešitvami.¹ Uvod v slovar je pregleden, vendar jezikovno šibek, na nekaj mestih kar neberljiv. Prim.: Zato dokazuje ta konkordanca vse Prešernove besedne oblike, tudi na videz manj pomembne, ampak vendar visokofrekventne strukturne besede s polno navedbo besedila (str. VII). Ali: Zaradi vnesenega besedila »Zdravljice«, ki ga je cenzura grajala in ga je Prešeren pred tiskom izpustil, zaradi manipulacije, ki jo najdemo v vseh meni znanih izdajah, je bilo za naš namen sestavljeno prvotno besedilo necenzuriranega rokopisa pred tiskom (str. IX). Posamezni stavki so napačno prevedeni; razumljivi postanejo šele ob primerjavi z izvornim besedilom. Prim.: Vrsta imen, ki v izdaji iz 1847. leta še niso bila pisana z veliko začetnico, je v dani celotni izdaji iz 1965-66. leta pisana z malo začetnico (str. IX—X). (Eine Reihe von Namen, die in der Ausgabe von 1847 noch gross geschrieben waren, fanden sich in der massgeblichen Gesamtausgabe von 1965 in Kleinschreibung (str. XVII).)

Kljub pojasnilom v uvodu ali pa prav zaradi njih je bralec slovarja presenečen že ob osnovnih izhodiščih: ob naslovu knjige, ob viru za popolni izpis in ob okvirnih statističnih podatkih.

Knjiga z gornjim naslovom bi morala vsebovati vso P. pesniško leksiko, ne samo leksiko Poezij; torej tudi besedni zaklad tam neobjavljenih P. pesmi, pesmi iz (ustnega) izročila, inimprimabilij, variant ipd., s pogojem seveda, da razumemo izraz pesniška leksika v ožjem smislu. Vendar Scherberjeva knjiga ne prinaša niti tega, kar trdi sestavljavec v Uvodu. Slovar vključuje po Kosu sicer Zdravljico, tri v izdaji 1847 izločene puščice ter iz Turjaške Rozamunde izpadli verz, zanemarja pa naslov knjige, naslove pesmi, oddelekovne naslove, podnaslove, moto, posvetilo, akroštiha, didaskalične nadpise in seveda tudi (v tem se strinjamo) tehnična besedila, opombe, popravke, številke, znake ipd. Zaradi tega je bilo po eni strani ilustrativno in frekvenčno okrnjeno gradivo gesel, izkazanih v slovarju, po drugi pa je izpadla iz njega cela vrsta P. leksemov — od občnih imen *bahač, čebelar, doktor, novičar, orglar, svet, uvod, vzrok, zagovor* pa

¹ Poleg literature, ki jo navaja Scherber v knjigi (str. VII), je poučno zlasti njegovo predavanje v Sarajevu decembra 1977 (ciklostil).

gazela, glosa, šestomerjevec, glasnik, udar preko pridevnikov neiztrohnjen, nezakonski, nezlat, soneten, zabavljiv do lastnih imen France, Prešeren, Primicova (Julija), Matija, Langus, Smole itd.

Kosova izdaja P. Zbranega dela je sicer dovolj zvesta P. besedilu, vendar ne toliko, da bi bilo mogoče resno zagovarjati popolni izpis iz te izdaje namesto iz Poezij 1847. Res je, da je to izdajo (faksimile) zlasti v tujini težje dobiti kakor Kosovo izdajo, res je tudi, da ima besedilo izvornika precej tiskarskih napak² in pisnih nedoslednosti. Toda tudi Kosova izdaja ima nedoslednosti in napake, ki jih je Scherber mirno prenesel v slovar, poleg tega pa je Kos naredil v besedilu nekaj korektur, ki bistveno posegajo v P. jezik in stil (za izdajo, kakršno predstavlja zbirka Slovenski klasiki DZS, so morda še sprejemljive); tudi te je Scherber sprejel v avtorski slovar, čeprav bi moral le-ta že zaradi narave stvari same imeti strožja merila glede osnovnega besedila.

Kos je svoje spremembe v Zbranem delu skrbno utemeljil. Kljub temu se ob prenosu določene besede v slovar v spremenjeni podobi pojavlja vprašanje, kaj je pravzaprav P. leksika. Z današnjega pravopisnega stališča so dopustne spremembe *po noči* > *ponoči*, *v časih* > *včasih*, *celand* > *cel dan*, toda dejstvo je, da se s tem načinom iz P. slovarja izločajo P. oblike ali vanj dodajajo take, ki niso njegove. Prešeren je uporabil v Poezijah besedo *semtertje* dvakrat; enkrat je pisana skupaj, enkrat narazen. Kos je obliki poenotil, Scherber ju je dal v slovar, kjer potem izvemo, da je P. prvotno besedno zvezo *sem ter tje* rabil le v univerbizirani obliki *semtertje*. O tem, da nastopa v tej prislovni zvezi veznik *ter* tudi kot samostojen člen, slovar molči; in vendar je to edini dokaz za obstoj veznika *ter* v Poezijah. Enako so prikrita dejstva, da v Poezijah dejansko eksistira glagol *morati*, da je P. uporabil preglasno obliko *pubčev* (pa naj je te oblike vsilil korektor ali ne), da P. praviloma ni rabil predloga *s* pred besedo *seboj* oz. *sabo*, da je nasploh pisal samo predlog *z* in ne tudi *s*, kot kaže P. slovar, ipd. Tudi to so podatki, ki utegnejo zanimati jezikoslovca.

In narobe: če Kos ni izpeljal posplošitev ali če je celo sam ustvaril pisne različke, potem dajejo podatki v slovarju preobrnjeno podobo resnice. Tako je npr. z besedami *opolnoči*, *pokonci*, *znabiti*. Prešeren je dvakrat zapisal *o polnoči*; Kos je zvezo enkrat pustil, enkrat univerbiziral, in to stanje izkazuje slovar, ne da bi bila podatka kakorkoli povezana. Iz Kosovega besedila izvirajo še oblike *hrvaški* nam. *hrovaški*, *ko* nam. *kot* (str. 86), *nemalo* nam. *ne malo* (pri tem gre za pomensko razliko!), *neutruden* nam. *netruden*, *temnota* nam. *temota*, *vsevprek* nam. *vse vprek* ipd. Žal je prišel v P. slovar celo najnerodnejši Kosov lapsus, in to v enem šolsko znanih verzov: *podplat je koža in čez postala* (nam. *čez in čez*).

Še besedo, dve ob Zdravljici. Kos pravi (str. 237), da se njen natis »ravna po objavi v petem zvezku KČ oziroma v 'Novicah' (1848). Od obeh predlog odstopa samo v nekaterih pravopisnih podrobnostih.« Iz tega pojasnila in podobne formulacije na str. 231 bi lahko sklepali, da gre za isto besedilo v dveh objavah (čeprav so v nadaljnjih Kosovih opombah navedene nekatere razlike med njima), kar seveda ni res. Treba je upoštevati, da je iz KČ prišel verz »si spona, ki jih še težé«, iz Novic pa verz »Bog živi vas Slovenke« in³ da so

² Prim. V. Levec, Bodoča izdaja Prešernovih poezij, Ljubljanski zvon 17, 1897, 120—1. — F. Kidrič, Prešeren I, Ljubljana 1936, 395—6.

trije *ki* spremenjeni v *ko* oz. *ker*. Gre torej za Kosovo verzijo Zdravljice. V njej sta vsaj dve korekturi odveč. Oblika *jih* je znana samo iz KČ, vsi drugi zapisi imajo *jim*; ta oblika je tudi sicer pomensko in skladijsko bolj pogojena. Veznik *ko* v povedi »...naródi, ki hrepené dočakat' dan, ko, koder sonce hodi. prepír iz svéta bo pregnan« namesto zaimka *ki* daje besedilu smisel, ki mu ga P. ni dal. Beseda *ki* uvaja tu pravi prilastkov in ne kak navidezni časovni odvisnik, torej po globinski strukturi *dan brez prepírov (na vsem svetu)*. Takih prilastkovnih, danes nekoliko zaznamovanih zvez je v P. pesmih več, posamezne so ostale tudi v Kosovi izdaji. Prim. »Jokále so milo njene oči, ki zděj ji sréc za godca gori« (str. 87). Kosovo besedilo je bilo seveda tudi v teh primerih v celoti prevzeto v slovar. Vsi naštetí in njim podobni razložki med Poezijami 1847 in Kosovo izdajo izpričujejo, da predloga za znanstveno uporaben P. slovar ni bila pravilno izbrana; samo ob sebi je razumljivo, da tudi nobena druga dosedanja izdaja Poezij ne bi mogla nadomestiti izvirnika.

Naštetim okoliščinam, ki so povzročile spremembe ali celo izginotje posameznih P. besed, so se pridružile še vsakdanje napake pri izdelovanju slovarja: najbrž so se izgubili ali zamešali lističi z odtipkanim tekstom P. pesmi. Tako je npr. izgubljeni verz »Bil godec zagodel je kotiljón« (Poezije 86, Kos 89) prikrajšal geslo *biti* za dve enoti, geslo *godec* za eno enoto, povzročil pa je tudi, da v slovarju ni enofrekvenčnih gesel *kotiljon* in *zagosti*.

Na tak način seveda tudi ob vseh dosedanjih prizadevanjih ni mogoče priti do zelo preprostih ugotovitev, kot so: koliko pesmi imajo Poezije (Scherber pravi, da jih je 99, ker šteje Gazele za sedem pesmi, Sonetni venec za eno pesem, Krst pri Savici za dve pesmi); če se razstavi tudi Sonetni venec v enote, bi dalo celotno število pesmi v Poezijah 113 (Vidmar ugotavlja, da dosega vse P. pesmi »sto šestdeset enot, tudi če posamezne sonete 'Sonetnega venca', pesmi 'Gazel' in epigrame štejemo kot posebne enote«),³ koliko kitic imajo Poezije in koliko verzov oz. vrstic. Isačenko je izračunal, da imajo Poezije 3835 verzov,⁴ Scherber trdi (str. XIII), da jih imajo 3161, po podatkih v Inštitutu za slovenski jezik pa je v Poezijah 3123 verzov.⁵ Kako bi se po vsem tem moglo verjeti Scherberju, da imajo Poezije 2822 gesel s skupaj 16.878 različnimi besednimi oblikami?

Drugi del knjige z naslovom Konkordanca (str. 1–342) predstavlja jedro P. slovarja. Besedilo teče v štirih kolonah tako, da stoji v prvi geslo (sodelavci Slovarja slovenskega knjižnega jezika ga strokovno imenujemo *geselska beseda*, Scherber po tuji literaturi *lema*), v drugi koloni k temu geslu spadajoče pojavne oblike, v tretji lokusi po Kosovi izdaji P. Zbranega dela (stran — številka pesmi — številka kitice — verz v določeni kitici), v četrti koloni pa verz, v katerem se nahaja to geslo oz. njegova pojavná oblika. Za primer:

<i>ajda</i>	<i>ajde</i>	178 98 1 74	ležč, k' ob ajde žetvi, al pšenice
<i>ako/ak</i>	<i>ak</i>	11 2 5 3	ak se ne usmili kmalo,

Izdelava te vrste avtorskega slovarja (po Scherberju t. i. lematizirane konkordance) je neprimerno težja kot izdelava navadne konkordance, bodisi da se

³ J. Vidmar, Dr. France Prešeren, Ljubljana 1954, 60.

⁴ A. V. Isačenko, Slovenski verz, Ljubljana 1939, 20.

⁵ Pri zbiranju in pregledovanju podatkov z Inštituta za slovenski jezik mi je pomagala tov. Branka Kalan. Zahvaljujem se ji.

v njej navajajo zgolj lokusi določene besedne oblike bodisi da je geslu priključeno ustrezno besedilo. Scherber se je lotil dela z nemško vztrajnostjo in pogumom ter dobro rešil celo vrsto leksikalnih problemov, ki bi povzročili težave celo slovenskemu sestavljavcu slovarja. Pri tem se je naslonil na slovenske slovarje in Slovenski pravopis ter upošteval dosedanja dognanja prešernoslovcev o posameznih, danes neživih P. besedah, npr. *odlaš*. Kljub odločitvi, da bo gesla predstavil v modernizirani obliki, je pravilno prikazal glagolska tipa *udržati -am* proti *udržati -im*, ohranil izvirne oblike *doli*, *gori*, *saj* pa tudi *repetnica*, *znadnost*, *objemovati*, *oprašati* ipd. Dobro je rešil gesli *sam* in *samo* ter homonimijo pri *kos*, če se omejim na leksikografsko težja gesla. Škoda, da je takih premišljenih rešitev premalo.

Glavne pomanjkljivosti slovarja bi bile tele: gesla niso le pravopisno, ampak tudi strukturno spremenjena; ni jasno, kaj se spravi v okvir enega gesla; homonimnost ni razčiščena; pod določene tipe gesel so vključene besede, ki mednje ne sodijo; marsikatero besedo avtor ni razumel in jo je pritegnil pod napačno geslo ali je iz njene oblike skonstruiral nepravilno geslo; marsikaj se je zamešalo pri tehničnih opravilih. Pomanjkljivosti v izdelavi P. slovarja je precej, vsekakor toliko, da jih vseh ni mogoče navesti v tej oceni, zato bodo posamezne pravkar izrečene trditve ponazorjene z omejenim številom primerov.

Glede pravopisa se je Scherber naslonil (tako pravi sam, str. VIII) za črke A — Na na SSKJ, za nadaljnje črke pa na SP 1962 oz. na Pleteršnikov slovar. Rezultat: poleg oblik *izdajalec*, *kuševati*, *godčev* so v slovarju oblike *plesavec*, *cvečeolichen*, *Orfejov*. Po nepotrebnem so posodobljena gesla *ptič(ek)* nam. *tič(ek)*, *kopriva/kropiva* nam. *kropiva*, *lakomen/lakoven* nam. *lakoven*, *spričo/pričo* nam. *pričo*, *vislice/viselnice* nam. *viselnice*, *vprašati/prašati* nam. *prašati*. Navidezna arhaičnost takih gesel bi se dala odpraviti s sistemom vodilk; to velja tudi za besede, ki so splošno znane iz novejših izdaj Poezij, a so v izvirniku drugačne, npr. *obroditi* : *odroditi*. Opravopisiti bi bilo treba še gesli *šinkovec* (po pravilu v uvodu) in *varh*.

V uvodu ni podrobnejšega pojasnila, kaj pojmuje avtor kot geslo. Zdi se, da mu je bila glavno vodilo za ugeslitev zunanja oblika besede, močno neupoštevana pa je bila njena pomenska stran oz. besednovrstna pripadnost.⁶ Ta težnja mehaničnega razvrščanja se kaže najbolj očitno pri ločevanju navadnih glagolov in oblik ter glagolov in oblik na *se/si*, čeprav niti v tem pogledu delitev ni dosledna. V slovarju je takale težnja v osamosvajanju gesel: *bojevati* : *bojevati se*, *narediti* : *narediti se*, *opasati* : *opasati si*, *brati* : *brati se/si*, *nabrati se/si*, *jokati/jokati se*. Vendar so tudi te vrste gesla: *govoriti* (z vključenimi primeri *govori se*), *ljubiti* : *ljubiti se* (s primerom za recipročnost in s primerom za pomen 'imeti voljo, željo'), *napraviti* (z zgledom *se napravi*) : *napraviti se/si* (z edinim primerom *si napravi*), *obetati* (tudi z zgledom *se obeta*) : *obetati si*, *ogniti* (z edinim primerom *ogniti se*), *piti* (tudi z zgledi *piti se*, *piti si*). Prim. še *peti*, *pisati*, *praviti*, *razodeti*, *smeti*.

Scherber je sprejel pri tem več postopkov, ki zabrisujejo raznovrstnost P. besedišča in otežujejo dostop do informacije. Pod nedoločniško geslo so vklju-

⁶ Scherber se je čutil negotovega pri določanju gesel, zato se je skušal v uvodu zavarovati z nekaterimi ustrežajočimi in primernimi, a tudi z nekimi manj primernimi opombami (str. VIII—IX).

čeni vsi deležniki (pa iz nji izpeljani prislovi) in deležja, tudi ko besedilno nista izkazani niti nedoločniška niti osebna oblika glagola. Prim. *brati, hrepeneti, molčati, usmiliti se; izvoliti, obleči, polito, zaspati*. Pod izhodiščno pridevniško obliko so poleg navadnih pridevniških oblik za vse spole, števila in stopnje vključeni tudi predikativi, izpridevniški prislovi, samostalniška raba, zloženke s *pre-*, ki izražajo bodisi nadmerno ali splošno presežno stopnjo, pa tudi zloženke s *pre-*, ki so že zdavnaj leksikalizirane. Pod geslo *dober* so tako prišle oblike iz tehle zvez: *dobre volje; boljga srca, boljga žita, za bolji rabo, boljši jed, jed ne bode boljši, krompir narbolji; vse dobro je; dobro poznati, boljše obdelan, boljše gosti, narbolj jezen, narbolj razkladati*. Pod geslom *bolj* so primeri: *bolj bolan, bolj lep, bolj spoštovati, bolj veselo*. Gesli *dober* in *bolj* nista povezani niti z vodilkama, čeprav gre v tipih *bolj bolan — narbolj jezen, bolj spoštovati — narbolj razkladati* za isto izhodišče. Scherber sicer postavlja v uvodu (str. XIII) pravilo, da uvršča »jasno obliko elativa ali presežnika« k »vsakokratnemu osnovniku«, drugače pa da ne, toda za zgled k pravilu rabi besedo *predrzen* in jo potem v slovarju zares uvršča pod geslo *drzen*; tega leksema pa P. sploh ne pozna. Prim. podobna gesla *drag, majhen/mali, mlad, nedolžen, slab*. Po citiranem redakcijskem načelu so v slovarju pod *pre-* samo štiri gesla: *prekmalu, preljubi, prevzeten, prezgodaj*, moralo pa bi jih biti vsaj dvajset. Toda kakšen je razloček med »/se je/ preljub'ga poprijela« pod geslom *preljubi* in med »od preljub'ga Avguščina« ali »preljubi plesavec« pod geslom *ljub*, če odmislimo samostalniško rabo, ki po Scherberju tako in tako ni merilo za geselsko osamosvojitve? V slovarju je ob geslu *ljub* še geslo *ljuba* (iz verza »Moja stara ljuba bo«), toda verza »nazaduje omeči se tvoja draga« in »za ženico dajte dragmu« sta uvrščena kar pod pridevnik *drag*. Prim. tudi gesli *nezvest* in *nezvesta*.

Največ napačnih gesel je nastalo zaradi nepopolnega znanja slovenskega jezika. Beseda *naj* iz verza »šel naj vsak sam bo skož življenja zmede« je uvrščena pod členek *naj* namesto pod zaimek *jaz* oz. *mi(dva)*. Zaimek *náj* [= naju/ ima v Poezijah ostrivec in se tako jasno loči od členka *naj*, ki ga nima. Pomanjkanje znanja jezika se najbolj kaže pri določanju glagolske prehodnosti oz. neprehodnosti ter dovršnosti oz. nedovršnosti. S tega stališča so napačna gesla *dozoriti* nam. *dozoreti, nastavljati* nam. *nastaviti* (1 ×) in podobno pri *ogniti, omladiti, polegati se, porekati, prisegati, segati, splesti, sprijeti, zakrčiti*. Gesla v slovarju so lahko sicer pravilna, a med primeri so taki, ki bi se morali geselsko osamosvojiti ali premakniti pod drugo geslo; prim. *daleč, dejati/deti, glej/lej, poldan, pura, razdejati, udariti/udriti, živeti*. Še nekaj spornih gesel: *drugačen, eden/en, kolikokrat, mnogokateri, nobeden/noben, ogniti, oživeti, poiti, polnoči, presneti, s/z/ž, spomlad, stesati se, stoter, šestnajst, tiger, volk*. Vprašanje, ki ga tu zaradi obsežnosti in zapletenosti sploh ni mogoče sprožiti, predstavlja slovarska obdelava leksemov s predponami *iz-* : *s-* : *z-* ali *u-* : *v-*.

Prešernovo pesniško gradivo je v slovarju nasploh precej zamešano. Primerjaj odnose med gesli *bran, braniti, braniti se, brati*, seveda glede na Scherberjeva redakcijska merila. Iz gesla *bran* bi moral biti izločen primer »prijazno dëlj mu tam ostati brani« in uvrščen pod *braniti*. Iz gesla *braniti* bi bilo treba odstraniti primer »Se dolgo ugovarjal, branil je« in ga postaviti pod *brantti se*. Iz gesla *braniti se* bi bilo treba izločiti primer »Vsi pravijo, de njemu svetost ne brani gnit'« in ga deti pod *braniti*. Iz gesla *brati* bi bilo treba izločiti verza

»nam v bukvah jezik svoj imeti brani« in »v zakoni vènder brani sad mi njeni« in ju uvrstiti pod *braniti*. Podobni primeri so še pri družinah *gora : goreti : gori, kal : kaliti* in *roj : rojiti*. Zablodelo gradivo daje poleg nepopolne informacije o pomenski strani določenega gesla tudi napačno frekvenco. Pod geslom *prise-gati* so tri ilustracije, toda prva bi morala stati pod geslom *prisega*, drugi dve pod geslom *priseči*; potrdila za obstoj gesla *prisegati* ni. Zaradi takih napak so iz P. slovarja med drugimi izpadla gesla *kapljati* (zdaj pod *kaplja*), *letina* (pod *leten*), *pišče* (pod *pisati*), *pese* (pod *pes*), *skrbeti* (pod *skrb*), *voliti si* (pod *oolja*), *zijalo* (pod *zijati*).

Navedki h geslu oz. njegovi pojavnimi oblikami ustreznega besedila v četrti koloni obsegajo redno eno vrstico. Ta zadošča kajpada bolj za formalno potrditev oblike kot za vsebinsko določitev pomena, da o spremnih pomenskih pojavih ne govorimo. Primerjaj verz: *ako ljubi; al sovraži; brate vse; zmotila nista me; dve sami zapeljale*. Šele naslonitev na kontekst bodisi na podlagi tiskanega vira ali po spominu more dati geslu pravo vsebino. Ker se je Scherber dosledno ravnal po v uvodu postavljenem načelu o enovrstični ponazoritvi, je moral pri določanju gesel sam segati čez to mejo. Gesli *zbrati si* in *zdrobiti se/si* imata za ponazoritev verz brez besedice *si*. Najbolj se je maščeval okleščeni verz »goré; — čas, Črtomír! je vzet' orožje« in zapeljal Scherberja, da ga je uvrstil pod geslo *gora* namesto pod *goreti*.

Prvi pododdelek slovarskega dela (str. 331) predstavlja trinajst »tujih besed... ki niso postale del slovenskega jezika« (str. IX). Med temi je dvanajst praviloma na izhodiščno latinsko oz. češko obliko deduciranih besed iz citatov ali polcitatov in beseda *ave*, ki pa bi tudi po Scherberjevih načelih morala biti pritegnjena med osnovno P. besedje. Rešitev, ki jo je s tem seznamom ponudil Scherber, je nesprejemljiva. Po utrjenih leksikografskih načelih predstavlja vsak tujejezični citat celoto in mora kot tak nastopiti v slovarju.⁷ Mutatis mutandis velja to za oblike *dulce et utile, dulce, utile* pa tudi za *musi*. Opravičljiv, a popolnoma nepotreben je spodrsrljaj v ugeslitvi *dies* (nam. *deus*).

Drugi pododdelek slovarskega dela (str. 332—342) je seznam lastnih imen iz Poezij. Izbor je narejen po pravilu, da velja za ime »načeloma vsaka beseda, ki ni pisana zgolj zaradi pozicije z veliko začetnico« (str. IX), in na podlagi Kosovega pravopisno predelanega teksta Poezij. Kljub preprostemu teoretičnemu izhodišču je prišlo do hudih napak. Verz »Béli Hrovàt, Rusnják ne, Slovák ne, s Slovénci ne drúgi« (Kos 117) je dobil pri Scherberju obliko »Béli hrovàt, Rusnják ne, Slovák ne, s Slovénci ne drugi« (str. 8) in bil nato po citiranem pravilu uvrščen pod geslo *bel* z dodano kazalko na *hrovat*. Tega gesla pa ni nikjer v slovarju (niti pod veliko niti pod malo začetnico), pač pa je geslo *Beli hrovat*. Navodilo za rabo slovarja, podprto s takim zgledom, je več kot ponesrečeno (str. XIII). Prav tako je napačno razstavljanje dvočlenskih lastnih imen, ki daje pri Scherberju gesla kot *Bistriški, Blejski/Bleški*. Pravilno je ugeslena zveza *Ajdovski gradec*; vendar bi bila koristna še vodilka od *gradec*. Toda *Stari trg* je spet uvrščen kar pod *star* in *trg*. Napačna so gesla *Britanski, Druid, Feniks/Fenis, Filomela, Francoska, Juda, Luzijada, Pegaz* ipd. Nerazumljivo pa je, kako je prišlo pod lastno ime geslo *abecedar*, pa tudi *bog*, medtem ko je njegova ženska oblika ostala v osnovnem slovarju. Tako najdemo na dveh

⁷ Prim. Słownik języka Adama Mickiewicza, Wrocław 1962—.

mestih še geslo *ljubljana* (str. 132) in *Ljubljana* (str. 337). Nepravilna so gesla: *gorenjec*, *štajerka*, *štajerska* ipd. Sporni sta gesli *novice* in *slovenščina* (v pomenu 'Slovenci').

Tretji oddelek P. slovarja (str. 343–403) razvršča vse prej obdelano besedišče glede na pogostost. Pogostostna lista (lestvica) se začne z geslom *biti sem*, ki ima 1426 ponovitev, in se konča s skupino 1332 besed, ki so rabljene samo po enkrat. V listo so vključena vsa gesla iz slovarja.

Številčni podatki, po katerih je narejena frekvenčna lista, so točni, to je, izkazujejo število uporab vsakega gesla, kakor je predstavljeno v slovarskem delu. Vendar med drugim in tretjim delom P. slovarja ni nujno potrebne povezave. Vsako geslo bi moralo namreč že v drugem, slovarskem delu, imeti podatek o skupni pogostosti, zakaj samo na podlagi tega podatka je mogoče konkretno besedo najti v pogostostni listi in potem ugotavljati njena razmerja do drugih leksemov.

Praktična uporabnost oz. neuporabnost pogostostne liste izhaja iz že omenjenega osnovnega nesporazuma, kaj spada pod določeno geslo in kaj ne, kaj naj se izkaže na enem mestu in kaj na dveh oz. več mestih; od te odločitve je namreč odvisna pogostostna uvrstitev marsikatere besede. Zato so najmanj problematični podatki o samostalnikih in pridevnikih oz. pridevniških besedah (ob upoštevanju seveda, da je pod pridevnik vključen tudi izpridevniški prislov ipd.), nezanesljivi pa so podatki o glagolih in o večini slovničnih besed. Posebej neenotno je obravnavana homonimija in konverzija. Naj pokažemo na nekaj zgledih, kako relativni so podatki o pogostosti gesel celo na vrhu lestvice in kako previdno bi bilo treba delati sklepe glede na rang listo.

Rečeno je bilo, da ima glagol *biti sem* pri P. zelo visoko mesto,^{8, 11} zlasti v primerjavi z drugouvrščenim leksemom, saj gre za razmerje 1426 : 606, to je 1 : 2,35. Dejstva so nekoliko drugačna. Podatki o pogostosti pesniškega jezika prve polovice 19. stoletja, kakor se kaže npr. v Kranjski čbelici, povedo, da se uvrstitev glagola *biti* pri P. pogostostno sklada s pogostostjo pesniškega jezika v KC, le da je razloček med prvo in drugo besedo na P. pogostostni listi res nenavadno velik. Pogostostna razmerja med prvim in drugim leksemom so v nekaterih pogostostnih listah taka: KC 318 : 296, Novice 612 : 566, slovenska pisma Čopu 77 : 75, sodobni knjižni jezik 9722 : 7958.⁹ Če bi bila pogostostna oznaka P. glagola *biti* po Scherberju pravilna, bi to predstavljalo polom trditve, da je moč slovenskega stavka v povedkovem glagolu. Od kod razlika? V Scherberjevi frekvenci *biti* so zaobseženi podatki o rabi *biti sem* ..., *nisem* ..., *bom* ..., *bil* ... (v samostojni in vseh pomožnih rabah) ter *bi*. Morfem *bi* bi se moral slovarsko obravnavati kot oblikoslovni členek. Poleg tega pa bi bilo treba premisliti, kako porazdeliti 152 ponovitev oblike *bil* v različnih funkcijah (vez — oblikovni glagolski morfem). S temi odbitki bi se pogostost P. glagola *biti* precej približala standardu pesniškega jezika prve polovice 19. stoletja (čeprav bi ostal *biti* še vedno pozornost vzbujajoč leksem).

Podobno je z nekaterimi drugimi visokofrekvenčnimi besedami. Členek *ne* je uvrščen z 280 rabami na 6. mesto. Ker so bile oblike *nisem* ..., *nimam* ...

⁸ A. I., P. Scherber: Slovar Prešernovega pesniškega jezika: konkordanca in pogostnost, Delo 31. 3. 1978, str. 7.

⁹ Vse citirano gradivo je z Inštituta za slovenski jezik.

nočem... štete le po enkrat pod ustreznimi glagoli, je P. nikalnica na videz šibka. Dejansko pa se nikalnica pojavlja 156-krat tudi pri *biti*, 11-krat pri *imeti* in 9-krat pri *hoteti*, to je skupaj 176-krat. Pod tem vidikom se členek *ne* s 456 ponovitvami premakne kar na tretje mesto lestvice; ta uvrstitev pa bi raziskovalce brez dvoma spodbudila k razmišljanju o P. zanikanju.

Stilno, estetsko in sociološko zanimivo je razmerje med osebnimi zaimki. Po Scherberju imajo le-ti naslednja mesta na pogostostni listi: 2. *on* (606-krat), 4. *jaz* (307-krat), 8. *ti* (206-krat). Na prvem mestu se nahaja torej izrazita nelirska prvina.¹⁰ Ali gre za posebno strukturo P. lirike? Na hitro roko opravljena primerjava s podatki o pogostosti teh zaimkov v KČ izkazuje isto zaporedje, le z drugačnimi kolikostnimi odnosi: 4. *on* (186-krat), 5. *jaz* (185-krat), 7. *ti* (120-krat). Toda ob primerjavah bi bilo treba upoštevati, da so pri Scherberju pod te izhodiščne oblike uvrščene tudi vse dvojinske in množinske oblike (torej gre za drugačno rešitev kot recimo pri *človek: ljudje*) in da so pod tako geslo (npr. *on*) štete tudi nevtralizirane, tj. pridevniške oblike *tipa nje oča* (77-krat) ter členka *ga* (2-krat) in *jo* (5-krat) ipd. Če bi se računali podatki tudi za KČ po Scherberjevi metodi, bi se pogostost pesniškega jezika KČ pokazala v drugi podobi: 3. *jaz* (276-krat), 5. *on* (186-krat), 6. *ti* (165-krat), torej z drugačnim zaporedjem zaimkov, a s kolikostno bolj po Prešernovo usklajenimi odnosi.

Nekaj takega se lahko trdi o predlogih. Predlog za stoji po Scherberju na 25. mestu in ima 69 ponovitev. Če pa se pri pogostosti upošteva tudi njegovo pojavljanje v predložnih zaimenskih zvezah (*zame, zate, zanj, zase* itd.), se mu ponovitve povečajo za 19, s tem pa se opazno premakne na lestvici, in sicer na 19. mesto.

Podobno pozornost kakor glagol *biti* so na podlagi Scherberjevega seznama zbudili nekateri samostalniki, npr. *srce*. Poniž je zapisal: Med pomenskimi besedami se pojavlja le samostalnik *srce* s 112 pojavitvami, kar je s stališča danes znanih slovarjev pesnikov in pisateljev v evropski literaturi zelo zanimivo in tudi presenetljivo dejstvo.¹¹ Sklep je bil napravljen nekoliko prehitro. Beseda *srce* kot najmočnejši samostalnik pri P. se na pogostostni listi res nahaja že na 16. mestu. Toda besedišče KČ ima besedo *srce* kot prvi samostalnik celo na 9. mestu. Sicer pa *srce* tudi po Začasnem frekvenčnem slovarju¹² v slovenskem knjižnem jeziku nasploh zaseda 2. mesto med samostalniki.

Oddelek s podatki o pogostosti P. besed se torej lahko uporabi za splošno orientacijo, pri ev. sklepanjih in primerjavah pa je treba upoštevati posebnost njegove zgradbe in možnost napak, izvirajočih iz nepopolnega P. slovarja. Za zanesljivejše analize bi bilo treba izdelati merila, kako in pod katerimi gesli se evidentirajo posamezne pojavne besedne oblike.

Prešernov slovar je izdan razkošno, skoraj potratno. To velja najbolj za tretji oddelek, v katerem so pogostostni enokolonski podatki razporejeni na 59 straneh, čeprav bi jih bilo mogoče brez škode spraviti na tretjino oz. četrtino zdajšnjega prostora.

¹⁰ Prim. V. Kajzer, *Jeziško umetniško delo*, Beograd 1973, 397. — H. Friedrich, *Struktura moderne lirike*, Ljubljana 1972, 210.

¹¹ D. Poniž, *O slovarju Prešernovega pesniškega jezika in usodi računalniške lingvistike na Slovenskem*, Naši razgledi 7. 4. 1978, str. 203.

¹² Prim. S. Suhadolnik, *Slovarski pripomočki*, Jezik in slovstvo 11, 1966, 6, 190—3.

Slovar ima nekaj tehničnih, tj. zlasti razvrščevalnih in abecednih napak. Te se najbolj odkrivajo pri homonimih in dvočlenskih geslih. Za vrstni red homonimov ni bilo določeno trdno zaporedje, čeprav pozna slovenska leksikografija, predvsem SSKJ, ustrezne rešitve; prim. § 16—19. Kljub Scherberjevi želji po homonimnem ločevanju besed je bila zadeva izpeljana le izjemoma v celoti in pravilno, večkrat na pol, v večini primerov pa je bilo homonimno gradivo mehanično uvrščeno pod eno geslo. Tudi če pustimo v nemar konverzne oblike in podobno, ostane precejšnje število besed, ki bi morale biti homonimno predstavljene, saj gre pri njih za različne, ustaljene besednovrstne kategorije, npr. *jutro, kaj, ljubiti se, na, neki, poročiti, raj*. Homonimi so bili tudi nedosledno označeni in neenako razvrščeni (prim. *vrh : zlat*), zato je iskanje po slovarju dokaj oteženo. Primerjaj boljše zadevne rešitve pri *biti, pasti, pred, prst* in slabše oz. napačne rešitve pri *gosti, klop, kos, moči, svet, svetel*.

Ker se bodo gotovo delali novi konkordančni slovarji, bi bilo ob Scherberjevem delu koristno ugotoviti, kako je prišlo na več mestih do abecednih pomot. Prim. besede *le-t/a/* (str. 128), *pot* (str. 209 in 210), *prst* (str. 222). Ali je napake zagrešil stroj ali človek? Če jih je stroj, kaj ukreniti, da bi se takim napakam ognili? Abecedni red je neutemeljen pri tipih *pastir — pasti padem — pasti pasem : peti — peti si — petica*. Tiskovnih napak skorajda ni; moti kvečjemu geslo *kamer* nam. *kamen*. Ponekod se isto besedilo na enem mestu ravna natančno po Kosu, na drugem pa je nekoliko drugačno, navadno v naglasih. Prim. pri besedi *Beli Hrovat* navedeni verz.

Scherber uporablja pri nas malo znane termine, npr. *homograf* za *homonim*, in operira z latinskimi kvalifikatorskimi oznakami, npr. *praep., suffix*, kar učinkuje v sodobni slovenski knjigi starinsko. Pojasnjevanje slovenske besede z nemško, npr. *vir* (*Fundstelle*) na str. X, je na Slovenskem nenavadno.

Slovar Prešernovega pesniškega jezika po vsem povedanem ni »zanesljiv pripomoček« in ni »brezhibno vzpostavljena konkordanca« in ne »brezhibna dokumentacija primerov besedil«, kot obljublja Scherber v uvodu (str. VII do VIII), predvsem pa ni to, kar napoveduje naslov knjige, saj ne zajema vsega besedišča P. Poezij, pa tudi samovoljno določeni izbor ni popoln.¹³ Je prvi poizkus, kaj in koliko lahko opravi stroj s človekovo pomočjo pri izdelovanju slovenskega slovarja. Ker je zlasti človek zmotljiv in stroj sam (še) ne zna misliti in delati, je doseženi rezultat konec koncev zadovoljiv, zlasti kot pouk, kako se bo treba izogibati napak, da pridemo kdaj do popolnega ali vsaj popolnejšega slovarja P. jezika in temu podobnih del. Avtor kljub znanstveni resnosti, vztrajnosti pri delu in zavzetosti za slovensko stvar ni zmogel naloge, saj premalo obvlada slovenski jezik oz. je preslabo izkoristil razpoložljive ustne in pismene vire o slovenski leksiki. Pravzaprav pa je Scherber najmanj kriv tega polovičnega uspeha — krivi smo mi, ker dela nismo opravili sami oz. ker njemu nismo dovolj pomagali. To velja tudi za založbo Obzorja, ker se ji ni zdelo potrebno dobiti lektorja, da bi temeljito pregledal vsaj uvod v slovar, čeprav je pohvaliti njeno izdajateljsko zavzetost.

Stanislav Suhadolnik
SAZU, Ljubljana

¹³ Zato dvomim, da bo ta slovar zadovoljil tiste, ki radi naštevajo neobdelane naloge slovenskega jezikoslovja, zlasti leksikografske. Prim. A. Lägroid, *Die russischen Lehnwörter im Slowenischen*, München 1973, 9 in 59.